

PRVI PREVODI – PREVODI VERSKIH BESEDIL

Robert Grošelj
Univerza v Ljubljani

Po naselitvi Slovanov na področju Vzhodnih Alp v 6. stoletju pride do vzpostavitve lastnih državnih tvorb Karantanije in Karniole, ki v nadaljevanju izgubita samostojnost in preideta najprej v okvire Frankovskega cesarstva, nato Svetega rimskega in pozneje Habsburškega cesarstva, ter do vključitve prebivalstva v krščansko cerkveno občestvo. In prav verskega značaja je večina slovenskih rokopisnih besedil, ki so v veliki meri prevodi, do druge polovice 16. stoletja (podobno ozadje imajo nekateri zapisi, npr. osebna imena v *Salzbuški bratovščinski knjigi* in *Čedajskem evangeliarju* iz 9. in 10. stoletja): sem sodijo staroslovenski (iz 10.–11. stoletja) *Brižiški spomeniki*, ki vsebujejo dve spovedi in pridigo, in mlajši (po 14. stoletju) *Celovski oz. Rateški rokopis* in *Starogorski rokopis* z glavnimi molitvami, *Stiški rokopis*, ki je sestavljen iz spovedi, velikonočne pesmi in predpridižnega klica, ter *Slovenski načrt za pridigo*. Slovenska besedila kažejo na to, da so se nemški in latinski izvirniki prevajali, se dopolnjevali oz. prirejali in prepisovali, kar je vplivalo na posebno besedilno evolucijo. Upravnega tipa sta *Černjejski* in *Kranjski rokopis*: prvi vsebuje daritve cerkveni bratovščini, povzemale prevode iz latinščine in italijanščine ter samostojne modelne zapise, drugi pa prišežne obrazce, ki so prepisi starejših predlog ali neposredni nemški prevodi. Književni prevodi so *večjezični pesmi Oswalda von Wolkensteina* s slovenskimi verzijami nemških verzov in, morda, *Auerspergov rokopis* s fragmentarnimi vrsticami domnevno ljubezenske pesmi. Prvi prevodi kažejo na razširjenost in ključno vlogo slovenskega prebivalstva in jezika na določenem območju, kar je povzročilo nastanek slovenskih bogoslužnih, upravnih in književnih besedil. V primeru verskih besedil se kaže vzpostavljanje slovenske bogoslužne besedilne tradicije, uradovalna besedila, ki jih najdemo v *Černjejskem* in *Kranjskem rokopisu*, pa nakazujejo tudi delno, področno emancipacijo slovenskega jezika – manjkajoče tujejezične predloge bi lahko namreč opozarjale, da je bila v določenih uradovalnih segmentih slovenščina pomembnejši jezik od ostalih.

V 16. stoletju se tudi na Slovenskem – v kontekstu poznosrednjeveške gospodarske, socialne in cerkvene krize – pojavi reformacija, ki prinese izjemen jezikovni in književni razvoj v drugi polovici 16. stoletja. Prvega predstavlja osrednjeslovenski knjižni jezik Primoža Trubarja s prevladujočo dolensko osnovo, ki ga dopolnjujejo njegovi nasledniki, kot sta Sebastijan Krelj in Jurij Dalmatin, ga narečno in pravopisno urejajo ter odstranjujejo moteče tujejezikovne prvine. Jezikoslovna dela, ki nastanejo v tem času, vključujejo slovnico *Zimske urice* Adama Bohoriča (1584), ki se naslanja na latinsko slovnico F. Melanchtona (s prevodi odlomkov iz antičnih besedil), in slovarska dela, npr. razlikovalni *Register* v Dalmatinovi Bibliji, *Dictionarium quattuor linguarum* [Slovar štirih jezikov] in *Thesaurus polyglottus* [Večjezični slovar] Hieronima Megiserja. Na vlogo izobraževanja, posebej jezikovnega, v reformaciji, tudi z namenom omogočanja individualnega branja Svetega pisma, opozarja že Trubarjev *Abeecednik* (1550), ki mu je tujejezični vir mali katekizem J. Brenza. Književni razcvet v času reformacije na Slovenskem, ki ga podpira močna tiskarska dejavnost, vključuje večinoma verska besedila: svetopisemske prevode, od posameznih delov do celotne Dalmatinove Biblije (1584), razlage svetopisemskih besedil, kot je *Hišna postila*, katekizme, posebej velja omeniti prvega (1550), veroizpoved *Artikuli oli dejli te prave, stare vere krščanske*, cerkveni red v *Cerkovni ordningi*, uvode, pisma ter pesmi, od katerih je nekaj izvirnih. Za svetopisemska besedila K. Ahačič ugotavlja, da so jih protestanti prevajali po eni ali dveh osnovnih predlogah, ki so jih korigirali z dodatnimi viri, naslanjali pa so se tudi na obstoječe slovenske prevode. V biblijskih besedilih so se strogo držali izhodiščnega besedila, v ostalih (npr. v postilah) pa so tudi prirejali. Trubarjevi nesvetopisemski prevodi so včasih kompilacije več virov, v njih lahko prihaja do kombiniranja prevajanja in povzemanja, prirejanja ter izvirnega ustvarjanja, medtem ko Dalmatin bolj zvesto sledi predlogam. Prevodi so večinoma iz nemščine in latinščine, izjemoma iz drugih jezikov. Med besedili, ki ne sodijo med verskonamembna, velja v tem času omeniti *Gorske bukve*, določila vinogradniškega prava (nemški izvirnik je iz 1543), v prvem prevodu Andreja Reclja (1582), ki mu sledijo poznejši prevodi in priredbe.

Protestantska književna tradicija je imela odločilen vpliv na slovensko književnost in jezik naslednjih obdobij: ključno besedilo je Dalmatinova Biblija, na katero se naslanjajo slovenski svetopisemski prevodi do konca 18. stoletja – med njimi velja omeniti predvsem priredbo novozaveznih odlomkov izpod peresa Janeza Čandka in Tomaža Hrena z naslovom *Evangelija inu listuvi*, katerih tradicija se začne leta 1613, ter Bibliji Matije Kastelca (v rokopisu, 1680) in Jurija Japlja (1784–1802).